

SZÖVETSÉG ÉS PÁRBESZÉD

ESSZÉK AZ ETIKÁRÓL

LORD JONATHAN SACKS FŐRABBIVAL זצ"ל
EREDETEILEG MEGJELENT AZ 5775. ÉVBEN

Köszönettel a Wohl Legacy-nek a Szövetség és párbeszédnek nyújtott bőkezű támogatásáért. Maurice tevékeny filantrop volt, Vivienne egy mély szerénységgel magáldott asszony. Együtt egy különlegesen odaadó és törődő párt alkottak, akik számára az élet egyet jelentett az adakozással.

Fordította Lőwy Gábor

Látszat és valóság

Mikéc hetiszakasza

Huszonkét év és számtalan váratlan fordulat után József és testvérei végre ismét találkoznak. Érezzük a pillanat drámai voltát. Amikor legutóbb együtt voltak, a testvérek József meggyilkolását tervezgették, és végül eladták rabszolgának. Ennek az volt az oka, hogy haragudtak Józsefre az álmai miatt: kétszer is álmodott róla, hogy a testvérei leborulnak előtte. Nekik úgy tűnt, ez pusztán hübrisz, túlzott önbizalom és gőg.

A hübrisz, a gőg, általában nemesziszt, megtorlást von maga után, és nem volt ez másként József esetében sem. Ahelyett, hogy uralkodóvá vált volna, a testvérei rabszolgasorba kényszerítették. De ebben a hetiszakaszban az álmok váratlanul valóra válnak. A testvérek leborulnak József előtt „arcukkal a földig” (1Móz 42, 6). Talán azt gondolnánk, a történet itt véget is ér, pedig ez csak a kezdete egy egészen más történetnek- egy történetnek, ami bűnről, megtérésről és megbocsátásról szól. Hiába, a bibliai történetek gyakran ellentmondanak a történetmondás irratlan szabályainak.

Annak, hogy a történet nem ér véget a testvérek találkozásával, egyszerű oka van: a jelenlevők közül egyedül József volt tisztában a pillanat jelentőségével. „amint józsef meglátta a testvéreit, felismerte őket, de idegennek tettette magát velük szemben, és keményen beszélt velük... József felismerte testvéreit, de ők nem ismerték fel.” (1Móz 42,7-8)

Sok oka volt annak, hogy nem ismerték fel. Hosszú ideje nem látták. Nem tudták, hogy Egyiptomban van. Azt hitték, hogy még mindig rabszolga, viszont előttük egy alkirály állt. Ráadásul úgy nézett ki, mint egy egyiptomi, az egyiptomi nyelvet beszélte, és egyiptomi neve volt: Cofnát Pánéách. És ami a legfontosabb: egy magas rangú egyiptomi tisztviselő egyenruháját viselte. Ez volt a jele annak az előléptetésnek, amiben Fáraó részesítette jutalmul az álmok megfejtéséért:

„Így szólt Fáraó Józsefhez: ezennel Egyiptom egész országának élére nevezlek ki. Ezzel levette Fáraó a pecsétgyűrűjét az ujjáról, és József ujjára tette, kiváló minőségű lennből készült

köntösbe öltöztette, és arany láncot tett a nyakára. Másodszerén utaztatta őt, és így kiáltottak előtte: Utat! Így nevezte őt ki Egyiptom egész országának élére.” (1Móz 41, 41-43)

Egyiptomi falfestményekből és régészeti leletekből, mint például Tutanhamon sírjából tudjuk, mennyire díszes és összetett volt az egyiptomi tisztviselők viselete. A különböző rangú tisztviselőknek más-más ruha járt. A korai fáraóknak két fejdísz volt- egy fehér színű, amely azt jelezte, hogy Felső-Egyiptom királyai voltak, és egy piros színű, amely az Alsó-Egyiptom feletti uralmukról tanuskodott. Mint minden egyenruha, a viselet egy történetet beszélt el, vagy ahogy ma mondanánk, kinyilatkoztatást tett. Hirdette viselőjének személyes státuszát. Aki úgy öltözködött, mint ez az előkelő férfi, aki előtt a testvérek az imént leborultak, egyszerűen nem lehetett József, a rég elveszett testvér. De mégis ő volt az.

Az öltözet a történet apró, jelentéktelen részletének tűnhet. De ennek az ellenkezője mellett szeretnék ebben az esszében érvelni. Ugyanis ez egy nagyon is fontos motívum.

Először is azt kell megemlítenünk, hogy az egész Tórának, de főleg Mózes első könyvének van egy módszere, ami által a figyelmünket felhívja egy központi témára: bizonyos jelenetek újra és újra megismétlődnek. Robert Alter¹ ezeket típus jeleneteknek nevezi. Példaként vegyük a testvérek közötti versengést, ami négyszer jelenik meg Mózes első könyvében: Káin és Ábel, Izsák és Ismáel, Jákob és Ézsau, valamint József és testvérei között. Az a jelenet, amelyben egy ösatya kénytelen elhagyni otthonát egy éhínség miatt, majd megkéri feleségét, hogy tettesse magát a húgának, nehogy megöljék, háromszor ismétlődik. A „leendő feleség megtalálása a kút mellett” jelenet szintén háromszor ismétlődik: Rebeka, Ráhel, és Cipora történetében (az utóbbi Mózes második könyvének elején).

József találkozása a testvéreivel az ötödik olyan történet, amelyben a ruhának kulcsszerepe van. Az első ilyen történetben Jákob ölti magára Ézsau ruháját, amikor apjának szolgálja fel az ételt, hogy bátyjának álcázva magát megszerezze a neki szánt áldást. A második történetben a testvérek hozzák el apjuknak József vérbe áztatott, hímzett, vagy színes köntösét, azt állítva, hogy biztosan egy vadállat támadta meg. A harmadik Támár története, aki leveszi özvegyi ruháját, fátylat ölt, és prostituáltként adja ki magát. A negyedik József köntöse, amit Potifár feleségének kezében hagy, miközben elmenekül az asszony csábítása elől. Az ötödik történet ebben a hetiszakaszban található: Fáraó magas rangú egyiptomi módjára öltözteti fel Józsefet- lenn ruhával, arany láncsal és a királyi pecsétgyűrűvel.

Ebben az öt történetben egy közös téma van: a megtévesztés. Mindegyik esetben egy olyan helyzet alakul ki, amiben valami nem az, aminek látszik. Jákob Ézsau ruháját viseli, mert aggasztja, hogy vak apja talán megismeri, és rájön, hogy a sima bőr nem Ézsaué, hanem a fiatalabb testvére. Végül a ruha szövetén kívül annak az illata is hozzájárul a megtévesztéshez: „Lám, a fiam illata olyan, mint a mező illata, amelyet megáldott az Örökkévaló.” (1Móz 27, 27)

József vérfojtott köntösét azért mutatják meg a testvérei, hogy eltitkolják azt, hogy ők felelősek öccsük eltűnéséért. Jákob „felismerte azt és így szólt: Ez a fiam köntöse! Egy vadállat támadta meg. Bizonyára széttépte Józsefet.” (1Móz 37, 33)

¹ Robert Alter, *The Art of Biblical Narrative*, New York, Basic Books, 1981, 55-78.

Támár azért álcázta magát elfátyolozott prostituátnak, hogy rávegye Júdát, hogy vele háljon, mert gyereket akart, hogy elhunyt férjének, Érnek „a nevét felemelje”.

Potifár felesége József szakadt köntösét arra használta, hogy alátámassza a vádat, amely szerint József meg akarta őt erőszakolni, miközben ő teljesen ártatlan volt.

És végezetül József kihasználta azt a tényt, hogy a testvérei nem ismerték fel, hogy próbára tegye testvéreit, vajon még mindig képesek rabszolgasorba taszítani egy testvért, vagy már megváltoztak.

Tehát az öt ruháról szóló történetnek egy üzenete van: *nem minden az, aminek látszik*. A látszat csal. Csodálattal fedezzük fel, hogy a ruha szó héber megfelelője, a b-g-d, egyben csalást is jelent, mint a bűnbánó imában: „ásámnu, bágádnú”, vagyis “bűnöztünk, csaltunk.”

Vajon ez pusztán egy írói fogás, egy módja annak, hogy néhány egyébként önálló történetet összekössünk? Vagy esetleg konkrét üzenet hordoz ez az elem?

A 19. századi zsidó történész, Heinrich Graetz² mutatott rá elsőként, hogy egy alapvető különbség van a zsidóság és más ókori kultúrák között:

“A bálványimádó a szemével leli meg az Istenséget a természetben, és úgy gondol rá, mint látható tárgyra. Ezzel szemben a zsidó számára, aki Istenre, mint a természet felett álló és azt megelőző lényre tekint, az Istenség az akarat és a fül által manifesztálódik... míg a bálványimádó az ő istenére néz, a zsidó hallgat Őreá, vagyis felfogja az Ő akaratát.”

Erich Auerbach³ huszadik századi irodalmár a homéroszi eposzok és a héber Biblia közötti különbségeket elemezte. Homérosz prózájában látjuk, amint a fény egy felületen táncol. Az Odüsszeia és az Ilias telis tele van a látvány leírásával. Ezzel szemben a bibliai történetekben nagyon kevés ilyen példával találkozunk. Nem tudjuk, milyen magas volt Ábrahám, nem ismerjük Mirjam hajszínét, és Mózes kinézetéről sincs semmilyen ismeretünk. Nagyon kevés szó esik a látványról, és csak olyan esetben, ha az szükséges a történet megértésének szempontjából. Például csak azért tudjuk, hogy József jóképű volt (1Móz 39,6), hogy megértsük, miért vonzódott hozzá Potifár felesége.

Ezeknek a ruhával kapcsolatos történeteknek a kulcsát a Biblia későbbi részében, Izrael első két királyának történetében találhatjuk meg. Saul megjelenése fennséges volt. „vállától feljebb magasabb volt az egész népnél” (1Sám 9,2). Magas volt. Jelenléte mindig érezhető volt. Úri megjelenése volt. De nem volt önbizalma. Követte a tömeget, ahelyett, hogy vezette volna őket. Sámuelnek kellett rendreutasítania: „talán kicsiny vagy a szemedben, de Izrael törzseinek feje vagy!” A látszat és a valóság ellentmondtak egymásnak. Saul csak küllemében volt nagy, de jellemében nem.

Dávid ennek a szöges ellentéte. Amikor Isten utasította Sámuel, hogy menjen el Jisáj családjához, és találja ott meg Izrael következő királyát, senki sem gondolta, hogy Dávidra céloz, a család legfiatalabb és legkisebb tagjára. Sámuel első gondolata az volt, hogy Eliávot válassza, aki Saulhoz hasonlóan

² Heinrich Graetz, *The structure of Jewish history, and other essays*, New York, Ktav Publishing House, 1975, 68.

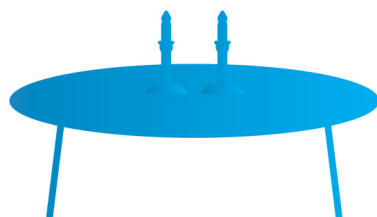
³ Erich Auerbach, *Mimesis: The Representation of Reality in Western Literature*. Garden City, NY: Doubleday, 1957, 3-23.

lenyűgöző teremtő volt. De Isten azt mondta neki: „az ember a külsőre néz, de Isten a szívre.” (1Sám 16,7)

Miután elolvastuk ezeket a történeteket, visszatérhetünk az első történethez, amiben a ruhának szerepe van: Ádám és Éva történetéhez, akik a tiltott gyümölcsöt megkóstolva látják meg, hogy meztelenek. Szégyelik magukat, ezért ruhát öltenek. Ezzel a történettel egy másik alkalommal behatóbban fogunk foglalkozni, de azt már most is megjegyezhetjük, hogy ez a történet a szemekről és a fülekről, a látásról és a hallásról szól. Ádám és Éva bűnének nincs sok köze a gyümölcshöz és a nemiséghez. De annál több köze van ahhoz, hogy engedték, hogy a látottak felülírják a hallottakat.

„József felismerte testvéreit, de ők nem ismerték fel őt.” Azért nem ismerték fel, mert engedték, hogy az érzelmeiket az vezérelje, amit láttak: a színes köntös miatt lettek irigyek testvérükre. Ha engeded, hogy a látszat vezéreljen, nem leszel képes mélyebben megérteni egy szituációt, vagy egy embert. Még magát, Istent is el fogod tévesztetni, hiszen Őt nem lehet látni, csak hallani. Ezért van az, hogy a zsidóság elsődleges parancsa a Smá Jiszráél, vagyis „Halljad, Izrael”, és ezért takarjuk le a szemünket, hogy ne lássunk, amikor ezt a mondatot mondjuk.

A látszat megtéveszt. A ruha becsap. Sem Istennek, sem embertársainknak a megértése nem alapulhat a látszaton. Ahhoz, hogy meg tudjuk különböztetni a helyeset a helytelentől, a jót a rossztól, ahhoz, hogy erkölcsös életet élhessünk, nem elég látni, hallgatni is kell.

A SABESZI ASZTALNÁL

1. Milyen módon tévesztenek meg minket a ruhák a mai társadalomban?
2. Létezik-e olyan helyzet, amikor jó valakit, vagy valamit a külső alapján megítélni?
3. Emlékszel-e egyéb bibliai történetekre, amelyekben Isten hallható, de nem látható?